

เจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก: ลักษณะความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทหน้าที่เชิงคติชนวิทยา

Chao Pho Palat Chang in Nakhon Nayok Province: Characteristics of Beliefs, Rituals,
and Folkloric Roles

ชลธิชา นิสัยสัตย์^{1*} / เอกชัย ไชยดา² / ไชยะ เทพ³

Chonticha Nisaisat^{1*} / Eakachai Chaida² / Chaiya Thepha³

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ฉะเชิงเทรา 24000, ประเทศไทย
Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra
University, Chachoengsao 24000, Thailand

*Corresponding author E-mail: Chontichaa2526@gmail.com

Received: March 17, 2024

Revised: April 21, 2025

Accepted: April 29, 2025

Abstract

This article examines the persistence of beliefs and rituals related to Chao Pho Palat Chang in Nakhon Nayok Province. Data were collected through in-depth interviews with seven key informants between 2024 and 2025 and field observations during the Chao Pho Palat Chang shrine merit-making tradition on January 26, 2025, at the Chao Pho Palat Chang Shrine in Ban Nong Khiam, Nakhon Nayok Province. The study applies the functionalism as an analytical framework. The findings reveal that Chao Pho Palat Chang is a revered sacred entity in Mueang and Ban Na Districts of Nakhon Nayok Province. His story is understood through a combination of traditional beliefs passed down through generations and narratives constructed by government agencies. Folklore about Chao Pho Palat Chang suggests that he was a real historical figure, originally from Nakhon Nayok, who served as a district officer (Palat). He was known for his heroic acts in suppressing bandits in Khao Yai. After his death, he was venerated as a guardian spirit (Phi Arak), and multiple shrines were built in his honor for worship, vow-making, and vow-fulfillment rituals. The annual merit-making ceremony dedicated to Chao Pho Palat Chang takes place on January 26 at Ban Nong Khiam, Ban Na District, Nakhon Nayok Province. The people of Nakhon Nayok believe that Chao

Pho Palat Chang is a guardian spirit who protects the community, offers assistance, alleviates hardships, and serves as a forest deity. In the present day, the Shrine of Chao Pho Palat Chang, located within a tourist site in Nakhon Nayok Province, holds the status of a faith-based tourist attraction, where visitors frequently make and fulfill vows. The continued existence of Chao Pho Palat Chang in contemporary society serves three key roles: (1) providing encouragement and fulfilling personal aspirations, (2) acting as a unifying spiritual center for the local community, and (3) promoting tourism in Nakhon Nayok Province.

Key words: Chao Pho Palat Chang, Guardian Spirit, Rituals and Beliefs, Functionalism, Nakhon Nayok Province

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก เก็บข้อมูลด้วยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บอกข้อมูลสำคัญ จำนวน 7 คน ระหว่างปี พ.ศ.2567-2568 และข้อมูลภาคสนามในประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง วันที่ 26 มกราคม 2568 ณ ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านหนองเคี่ยม จังหวัดนครนายก ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่เป็นแนวทางวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า เจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการเคารพนับถือในอำเภอเมืองและอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก โดยรับรู้ประวัติผ่านความเชื่อที่สืบทอดกันมาผสมผสานกับประวัติที่หน่วยงานรัฐสร้างขึ้น เรื่องเล่าเจ้าพ่อปลัดจ่างแสดงให้เห็นว่าปลัดจ่างเคยมีตัวตนอยู่จริง พื้นเพเป็นชาวนครนายก รับราชการเป็นปลัด มีวีรกรรมสำคัญจากการเป็นผู้ปราบโจรบนเขาใหญ่ หลังจากเสียชีวิต ปลัดจ่างได้รับการยกย่องให้เป็นผีอารักษ์ มีการสร้างศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างขึ้นหลายแห่งเพื่อสักการบูชา ประกอบพิธีบนบาน แก้มัน และมีพิธีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง ทุกวันที่ 26 มกราคม ณ บ้านหนองเคี่ยม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ชาวนครนายกเชื่อว่า เจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นผีอารักษ์ที่คุ้มครองชุมชน ให้ความช่วยเหลือ ปัดเป่าปัญหาเดือดร้อน และเป็นเทพารักษ์คุ้มครองป่า ปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ตั้งอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดนครนายกมีสถานะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงความเชื่อ นักท่องเที่ยวนิยมบนบานและแก้มัน การดำรงอยู่ของเจ้าพ่อปลัดจ่างในบริบทสังคมปัจจุบันจึงมีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ บทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ และตอบสนองความปรารถนาในระดับบุคคล บทบาทศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และบทบาทส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดนครนายก

คำสำคัญ: เจ้าพ่อปลัดจ่าง, ผีอารักษ์, พิธีกรรมและความเชื่อ, บทบาทหน้าที่, จังหวัดนครนายก

บทนำ

“เจ้าพ่อปลัดจ่าง” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชาวจังหวัดนครนายกและชาวจังหวัดนครราชสีมา ได้รับความเคารพนับถือในฐานะผีอารักษ์ (Guardian Spirit) ที่ปกป้องรักษา คุ้มครองชุมชนที่จังหวัดนครนายกปรากฏความเชื่อและการรับรู้เกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในพื้นที่อำเภอมืองนครนายกและอำเภอบ้านนา ในเขตอำเภอเมืองปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในเขตตำบลหินตั้ง และตำบล

ศรีนาวา เขตอำเภอบ้านนา ปรากฏความเชื่อในเขตตำบลป่าเซะ ส่วนที่จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในเขตตำบลหมูสี อำเภอปากช่อง

ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อปลัดจ่าง มีบันทึกไว้ในเอกสารและป้ายประจำศาลเจ้าพ่อ ตัวอย่างประวัติที่พบในศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บริเวณทางขึ้นเขื่อนขุนด่านปราการชล เขตตำบลหินตั้ง จังหวัดนครนายก บันทึกว่า

เจ้าพ่อปลัดจ่าง เดิมชื่อ นายจ่าง นิสัยสตัย เป็นคนบ้านเขานางบวช จังหวัดนครนายก ในอดีตรับราชการเป็นปลัดกองทัพอไทยและเคยผ่านศึกสงครามมาอย่างโชกโชน ปลัดจ่างมีบุคลิกสง่างามแบบนักรบ มีจิตใจโอบอ้อมอารี มักให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก เมื่อเสร็จศึกสงคราม ปลัดจ่างมักจะออกเดินทางไปเยี่ยมเยียนลูกน้องที่เคยร่วมรบด้วยกันอยู่เสมอ ครั้งหนึ่งปลัดจ่างได้ทราบข่าวลูกน้องเก่าคนหนึ่งตั้งตัวเป็นโจรบนเขาใหญ่ ได้บุกรุกถากถางป่าเขาใหญ่จนเตียนโล่ง จึงเจรจาขอร้องให้เลิกเป็นโจรและอพยพลงมาอยู่พื้นที่ด้านล่าง แต่โจรกลุ่มหนึ่งไม่เชื่อฟัง จึงเกิดการต่อสู้ขึ้น ณ ป่าภูน้ำคำใกล้หนองจิง ปรากฏว่าหัวหน้าโจรถูกยิงเสียชีวิต หลังจากทราบข่าวโจรบนเขาใหญ่เรียบร้อยแล้ว ปลัดจ่างได้ชักชวนชาวบ้านที่ขึ้นไปถากถางบุกรุกพื้นที่บนป่าเขาใหญ่ลงมาทำกินในพื้นที่ด้านล่าง กลุ่มชาวบ้านที่ปลัดจ่างนำลงมา ปัจจุบันตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ตำบลศรีนาวา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก นอกจากนี้ ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ ปลัดจ่างยังได้รับเลือกจากราชการให้ทำหน้าที่เก็บส่วยค่ารัชชูปกรณในพื้นที่เมืองนครนายก ในยามออกปฏิบัติหน้าที่ปลัดจ่างจะแต่งกายด้วยชุดสีแดง พกดาบ และขี่ม้าออกเดินทางเก็บส่วยจากชาวบ้าน ด้วยเหตุที่ปลัดจ่างเป็นข้าราชการที่ซื่อสัตย์ มีจิตใจโอบอ้อมอารี และมีฝีมือในการรบ จึงเป็นที่เคารพเกรงขาม ทำให้สามารถเก็บส่วยได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย

เนื้อความประวัติ แสดงให้เห็นความเชื่อเจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นบุคคลที่เคยมีตัวตนอยู่จริง และด้วยเหตุที่เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ได้ประกอบคุณงามความดีไว้เป็นที่ประจักษ์ ภายหลังจากเสียชีวิตแล้วจึงเชื่อว่าดวงวิญญาณจะยังคงสถิตอยู่ปกป้องรักษาคุ้มครองผู้คนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขต่อไป ในสังคมไทย เรียกอำนาจเหนือธรรมชาติลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “ผีอารักษ์” ดัง Nimmanhaemin (2008, p.37) อธิบายไว้ว่า สังคมไทยเชื่อกันว่าวิญญาณของบุคคลสำคัญ วีรบุรุษที่เป็นที่นับถือยกย่อง จะสถิตเป็นผีบ้านผีเมือง หรือเสื้อบ้านเสื้อเมือง เป็นเจ้าผีที่คอยดูแลปกป้องรักษาคุ้มครองผู้คนให้อยู่เย็นเป็นสุข มักมีการตั้งศาลขึ้นไว้สำหรับประกอบพิธีเช่นสรวงบูชา ผิดังกล่าวนี้ ภายหลังเมื่อสังคมไทยรับภาษาบาลี สันสกฤตเข้ามาใช้ จึงเปลี่ยนไปใช้ศัพท์ใหม่ เรียกว่า ผีอารักษ์ เทวดาบ้านเทวดาเมือง เทพารักษ์ และเมหศักดิ์ เป็นต้น

เรื่องเล่าประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างแสดงให้เห็นว่าเจ้าพ่อปลัดจ่างอยู่ในความรับรู้ของชาวจังหวัดนครนายก โดยเฉพาะชาวบ้านในเขตตำบลหินตั้งและตำบลศรีนาวา มีสถานะเป็นผีอารักษ์ที่คนในชุมชนหินตั้งและศรีนาวาเคารพนับถือ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสำรวจพบว่า การรับรู้เรื่องเจ้าพ่อปลัดจ่างยังปรากฏในชื่อ “เจ้าพ่อเขาใหญ่” ด้วย โดยเฉพาะในเขตตำบลหมูสี อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เชื่อว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่และเจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์เดียวกัน มีสถานะเป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์คุ้มครองสรรพสิ่งในอาณาบริเวณป่าเขาใหญ่ทั้งหมด มีศาลสถิตตั้งอยู่ ณ ด่านป่าไม้ ปากทางขึ้นเขาใหญ่ หลักกิโลเมตรที่ 23 ของถนนธนรัชต์ โดยการรับรู้เจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์เดียวกันกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ มีที่มาจาก

การดำเนินงานก่อตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เมื่อปี พ.ศ.2504 ในครั้งนั้น จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี มีคำสั่งให้กรมป่าไม้ สร้างศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ขึ้นและให้อัญเชิญเจ้าพ่อที่เป็นองค์ประธานของบรรดาผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่มีอยู่รายรอบเขาใหญ่มาสถิตที่ศาลใหม่ นายบุญเรือง สายศร อดีตหัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่คนแรก ได้สืบทอดจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบเขาใหญ่ว่า เจ้าพ่อปลัดจ่าง เป็นองค์ประธานของผีทั้งหลายในพื้นที่เขาใหญ่ และได้ทำรายงานเสนอกรมป่าไม้ มีการประกอบพิธีอัญเชิญวิญญาณเจ้าพ่อปลัดจ่างมาสถิตที่ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ.2504 (History of Chao Pho Khao Yai Shrine, Khao Yai National Park, 2014) ทำให้นับแต่บัดนั้น “เจ้าพ่อปลัดจ่าง” เป็นที่รับรู้ในชื่อ “เจ้าพ่อเขาใหญ่” ด้วย

ปัจจุบัน การรับรู้เรื่องเจ้าพ่อเขาใหญ่ขยายวงกว้างออกไปสู่บุคคลภายนอก จากการพัฒนาอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การตัดถนนผ่านอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เพื่อเชื่อมการเดินทางจากภาคกลางไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสาร นำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ทำให้สาธารณชนทั่วไปรับรู้และมีความเชื่อร่วมกันว่า เจ้าพ่อเขาใหญ่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองป่าเขาใหญ่จากภัยคุกคามต่าง ๆ ทั้งภัยธรรมชาติ การลักลอบตัดไม้ ล่าสัตว์ป่า เป็นผู้ให้ความคุ้มครองนักเดินทาง นักท่องเที่ยว นักนิยมไพร ให้ปลอดภัยจากการรบกวนของสัตว์ป่า กูศผีปีศาจ และอาถรรพณ์ป่าทั้งปวง นอกจากนี้ เจ้าพ่อยังสามารถบันดาลพรให้ผู้คนบนสมปรรณาด้วยทุกปีจะมีการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ ของหน่วยพิทักษ์ป่าเขาใหญ่และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ริมถนนธนรัชต์ ในวันที่ 26 มกราคม เพื่อบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ และบำรุงขวัญกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่า

แม้ว่าศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ที่ก่อตั้งโดยกรมป่าไม้ เมื่อปี พ.ศ.2504 จะเป็นศาลที่คนทั่วไปรู้จักมากที่สุด เพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่สังเกตเห็นได้เด่นชัด เป็นพื้นที่ที่มีการประกอบพิธีบวงสรวงของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นประจำทุกปี และมีรายงานข่าวการจัดงานพิธีนำเสนอสู่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง แต่จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม ในปี พ.ศ.2566-2567 ผู้วิจัยได้พบว่า ในพื้นที่จังหวัดนครนายกซึ่งถือว่าเป็นถิ่นกำเนิดของเจ้าพ่อเขาใหญ่ มีศาลเจ้าพ่อสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะหลายแห่ง และมีลักษณะหลากหลาย ทั้งรูปแบบศาลถาวรที่สร้างจากไม้หรือคอนกรีต และศาลเพียงตา ที่น่าสนใจคือศาลเหล่านี้นิยมใช้ชื่อว่า “ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง” มากกว่าชื่อ “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่” เช่น ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บริเวณทางขึ้นเขื่อนขุนด่านปราการชล ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างภายในวัดศรีนาวา ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างในเขตน้ำตกสาริกา ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างบริเวณทางเข้าอุทยานวังตะไคร้ ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านหนองเคี่ยม บริเวณริมถนนหลวง 3222 บ้านนา-แกงคอย ภายในศาลไม้เพียงเป็นที่ตั้งรูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่างเท่านั้น แต่ยังพบเครื่องบูชา ของเซ่นไหว้ และตุ๊กตาแก่นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นว่าศาลต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมบนานของพรและแก่น อันหมายถึงการดำรงอยู่ของศาลและความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างยังคงมีความหมายต่อชุมชนนครนายก ด้วยเหตุดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ดำรงอยู่ในจังหวัดนครนายก โดยนำทฤษฎีบทบาทหน้าที่ (functionalism) มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ ข้อมูลที่รวบรวมได้จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความหมายของการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดนครนายกและจังหวัดนครราชสีมาต่อไป ตลอดจนขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของผีอารักษ์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ที่ยังคงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ดำรงอยู่ในจังหวัด

นครนายก

ทบทวนวรรณกรรม

1. เอกสารงานวิจัยที่ศึกษาระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยและคติความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ การศึกษาระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยพบในเอกสารตำราและงานวิจัยทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา บทความเรื่อง ผีกับพระ Ramitanon (2021) อธิบายว่า ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย เชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจและอิทธิพลของผี ภายหลังได้รับเอาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาเข้ามาในสังคม จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเภทของผีในระบบความเชื่อของคนไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ ผีดี และผีร้าย ผีดีแต่เดิมเรียกว่า ผีฟ้า เพราะอยู่บนฟ้า ภายหลังเรียกว่า เทวดา เทพ เทวารักษ์ ผีที่จัดอยู่ในกลุ่มผีดี เช่น ผีฟ้า แถน เทวารักษ์ ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ ส่วนผีร้าย เป็นผีที่หลอกหลอนคน ทำให้เกิดเจ็บป่วยหรือมีอาการวิปริตไปต่าง ๆ นานา เช่น ผีตายโหง ผีตายทั้งกลม ผีปอบ ผีกระสือ ผีเปรต

“ผีอารักษ์” (guardian spirits) ในสภาวะปกติถือว่าเป็นผีดี แต่หากมนุษย์ละเมิดล่วงเกินหรือละเลย ไม่ให้ความเคารพบูชา เช่นไหว้ ก็อาจทำร้ายมนุษย์ โดยบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ไม่สงบ ไม่ดีไม่งาม หรือความวิบัติร้ายแรงได้ (Ramitanon, 2021, p. 261) ในการศึกษาเรื่อง อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน Na Thalang (2012) กล่าวว่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทและชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีหลายประเภทมาแต่เดิม ผีอารักษ์ (guardian spirits) เป็นผีที่ปกปักษ์รักษาให้ความปลอดภัยแก่ผู้คนในขอบเขตของพื้นที่ (territorial spirits) ในฐานะเจ้าของพื้นที่ จำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ผีอารักษ์ประจำสถานที่ และผีอารักษ์ที่เป็นผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ประจำสถานที่ เป็นผีเจ้าที่ (Lord of the Land) ที่ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่ในเขตแดนที่ตนรักษา แบ่งเป็นหลายระดับ ได้แก่ ผีอารักษ์ครัวเรือน (house spirits) คือ ผีที่ปกปักษ์รักษาบ้านเรือน ดูแลลูกหลานคนในเรือนให้มีความสุข ตลอดจนคุ้มครองทรัพย์สินในบ้านให้ปลอดภัย เช่น ผีเรือน พระภูมิเจ้าที่, ผีอารักษ์บ้าน (village guardian spirits) มีบทบาทหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชุมชนในระดับหมู่บ้าน เชื่อว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ได้เข้ามาตั้งรกรากหรือก่อตั้งชุมชนขึ้นมา ในภาคเหนือ เรียก เสือบ้าน อะฮักบ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียก ผีปู่ตา, ผีอารักษ์เมือง (city guardian spirits) มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชุมชนในระดับเมือง ภาคเหนือเรียก เสือเมือง อะฮักเมือง เจนเมือง ภาคกลาง เรียก หลักเมือง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียก ผีมเหศักดิ์หลักเมือง, ผีอารักษ์ประจำสถานที่สำคัญ มีหลายประเภท เช่น ผีเสี้ยววัด คือผีที่คอยคุ้มครองดูแลรักษาวัด ผีนา ผีตาแฮก คือผีที่ปกป้องรักษาทุ่งนา ดูแลต้นข้าวโพดองกวม ผีขุนน้ำ ผีเหมืองผีผาย คือ ผีที่คุ้มครองต้นน้ำ ถือเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วย ลำธาร แม่น้ำสายต่าง ๆ ที่หล่อเลี้ยงไร่นา, ผีอารักษ์ในธรรมชาติ คือ เป็นผีที่คอยปกป้องสถานที่ตามธรรมชาติ เช่น ป่า เขา ต้นไม้ หรือแม่น้ำ ลำคลอง เช่น เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น ผีอารักษ์ทุกระดับ จะต้องมีศาลหรืออยู่และมีการประกอบพิธีเลี้ยงดู เพื่อให้มีเหล่านี้อำนวยความอุดมสมบูรณ์ ปกป้องคุ้มครองให้อยู่ดีกินดี สำหรับผีอารักษ์กลุ่มที่ 2 ผีอารักษ์ที่เป็นผีบรรพบุรุษ

(ancestor spirits) เป็นผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษของตระกูลผู้นำสังคม ทำหน้าที่เป็นอารักษ์บ้าน ผีเสื้อบ้าน เสื้อเมืองด้วย การศึกษาเรื่อง พลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือ Wannakit (2011, pp. 62-63) กล่าวว่า ในภาคเหนือ นับถือผีเจ้านายเป็นผีอารักษ์ มักเป็นบุคคลที่มีชื่อในตำนาน เป็นกษัตริย์ นักรบ ชนชั้นปกครอง หรือเป็นวีรบุรุษของชุมชนที่ประกอบกรรมดี มีวีรกรรมโดดเด่นเป็นที่จดจำ จนได้รับการยกย่องให้เป็นอารักษ์ ขอบเขตในการปกป้องคุ้มครองของผีเจ้านายกว้างขวางกว่าผีอารักษ์ประเภทอื่น ๆ เพราะไม่มีการจำกัดขอบเขตพื้นที่ ความสามารถในการปกป้องคุ้มครองขึ้นอยู่กับบุญบาปและอำนาจของผีแต่ละองค์ หากมีอำนาจมากขอบเขตพื้นที่ในการปกครองก็มากขึ้นตามไปด้วย ความเชื่อเรื่องผีเจ้านายในภาคเหนือ เทียบเคียงได้กับ ผีเมหศักดิ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย

2. เอกสารงานวิจัยที่ศึกษาประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และบทบาทของผีอารักษ์ งานวิจัย

ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ศึกษาข้อมูลด้วยระเบียบวิธีทางมานุษยวิทยาและคติชนวิทยา มุ่งศึกษาประวัติ ตำนาน รูปแบบของประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นที่ได้รับการเคารพนับถือในฐานะผีอารักษ์ แล้วนำมาวิเคราะห์คุณค่า ความหมายของการดำรงอยู่ เช่น งานวิจัยเรื่อง เจ้าพ่อประตุมหา: จากความเชื่อและพิธีกรรมสู่บทบาทสำคัญในชุมชนลำปาง ของ Vivattanaseth & Phomngam (2019) ศึกษาบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อประตุมหาในบริบทสังคมชุมชนลำปาง พบว่า เจ้าพ่อประตุมหา หรือเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ได้รับความเคารพนับถือจากชาวล้านนาในฐานะวีรบุรุษ ประวัติ เจ้าพ่อประตุมหา มีบันทึกไว้ในตำนานพื้นบ้านและเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ เชื่อว่าเจ้าพ่อประตุมหาเคยมีตัวตนอยู่จริง ในอดีตเป็นทหารที่ต่อสู้กับพม่าจนเสียชีวิต โดยใช้ข้อมือรับมีดดาบของข้าศึกแทนไหล่ กระทั่งเสียชีวิตในลักษณะที่ร่างกายยืนพิงผนังประตุมหา มือทั้งสองกำอาวุธในท่าพร้อมต่อสู้อย่างห้าวหาญ ทำให้ศัตรูเกรงกลัวและยกทัพหนีกลับไป ปัจจุบัน เจ้าพ่อประตุมหาได้รับความเคารพศรัทธาในฐานะเทพารักษ์ที่คุ้มครองคนในพื้นที่ มีศาลและอนุสาวรีย์สร้างไว้เพื่อให้ผู้คนสักการบูชา และจัดงานประเพณีบวงสรวง ณ ศาลเจ้าพ่อประตุมหาเป็นประจำทุกปี ปัจจุบัน เจ้าพ่อประตุมหา มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน 5 ประการ คือ บทบาทในฐานะการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอจาง จังหวัดลำปาง บทบาทในการแสดงสถานะความศักดิ์สิทธิ์ บทบาทในการแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนลำปาง บทบาทในการสร้างสำนึกร่วมและความสามัคคีในชุมชนบ้านร่องดำ ตำบลบ้านหวด อำเภอจาง จังหวัดลำปาง และบทบาทในฐานะสัญลักษณ์ของความรักชาติและความกล้าหาญ นอกจากนี้ มีงานวิจัยเรื่อง ตำนานและประเพณีการเซ่นไหว้วีรบุรุษไท “หนง จ้อเกา” ของ Nimmanhaemin (2008) ศึกษาตำนาน ความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับ “หนง จ้อเกา” พบว่า หนง จ้อเกา เป็นวีรบุรุษไทที่สำคัญอย่างยิ่งคนหนึ่ง วีรกรรมสำคัญของหนง จ้อเกา คือ การประกาศตั้งอาณาจักรใหม่ที่เป็นอิสระจากอำนาจของจักรพรรดิราชวงศ์ซ่งของจีน และจักรพรรดิอาณาจักรเวียด ถึง 3 ครั้ง ปัจจุบัน วีรบุรุษหนง จ้อเกาเป็นที่เคารพนับถือในฐานะเทพหรือเทพารักษ์ของชาวจ้วงหลายหมู่บ้านในเขตปกครองตนเองกวางสีจ้วง มณฑลกลางสี และเขตปกครองตนเองเหวินชาน จ้วง-ม้ง สาธารณรัฐประชาชนจีน รวมทั้งชาวไทหลายหมู่บ้านในเขตภาคเหนือของสาธารณรัฐเวียดนาม มีศาลที่สร้างเป็นที่ระลึกถึงหนง จ้อเกาหลายแห่ง และมีการประกอบพิธีเซ่นไหว้สืบทอดจนถึงปัจจุบัน การเซ่นไหว้หนงจ้อเกาเป็นพิธีกรรมที่มีความหมายสำคัญต่อผู้ประกอบพิธี 4 ประการ คือ บทบาทในการสืบทอดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของเผ่าพันธุ์ บทบาทในการสืบทอดภูมิปัญญาบางอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ บทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ บทบาทในการกระชับความสัมพันธ์ของชุมชน และเผ่าพันธุ์ของผู้ที่ถือว่าสืบสกุลมาจากหนง จ้อเกา และทหารของหนงจ้อเกา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. เก็บข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลเอกสารจากหนังสือ งานวิจัย แผ่นพับ เก็บข้อมูลที่ตั้งศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายกและพิธีกรรมบนบานระหว่างปี พ.ศ.2566-2567 และเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในงานประเพณีทำบุญประจำปีศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง ณ ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านหนองเคี่ยม ตำบลปะชะ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก วันที่ 26 มกราคม 2568

ผู้วิจัยยังเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในหัวข้อสัมภาษณ์ที่วางโครงสร้างไว้ ประกอบด้วย 1) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อปลัดจ่าง ประวัติการก่อตั้งศาล จำนวน 3 คน 2) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับการจัดพิธีทำบุญประจำปีศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง จำนวน 2 คน และ 3) ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมแก่นับเจ้าพ่อปลัดจ่าง จำนวน 2 คน ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณครั้งละ 1 ชั่วโมง เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญพิจารณาจากบทบาทของผู้บอกข้อมูลที่ต้องเป็นผู้ที่มีความเชื่อ ความศรัทธาต่อเจ้าพ่อปลัดจ่าง เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง เช่น เป็นผู้ดูแลศาล เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับพิธีทำบุญประจำปีศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ ตลอดจนมีความรู้เกี่ยวกับพิธีเป็นอย่างดี

3. วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่
4. นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบบทความวิจัย โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นทฤษฎีที่สนใจอธิบายความหมายของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคมด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทางวัฒนธรรมกับบริบท ทฤษฎีนี้มองว่าวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งด้านปัจจัยพื้นฐาน ความมั่นคงทางสังคม และความมั่นคงทางจิตใจ การศึกษาวัฒนธรรมตามแนวคิดทฤษฎีนี้จะศึกษาวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งทำให้เกิดการศึกษาวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญทั้งกับวัฒนธรรม (text) และบริบท (context) ของวัฒนธรรมนั้นควบคู่กัน เมื่อนำทฤษฎีนี้มาวิเคราะห์ข้อมูลคติชน วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) พบว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคม 4 ประการ คือ ทำหน้าที่อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม ทำหน้าที่ให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาแก่ลูกหลาน ทำหน้าที่รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และทำหน้าที่ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล (Na Thalang, 2020)

ศิวราถ ฌ ถलग นำแนวทางการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของคติชนที่บาสคอมเขียนไว้มาจำแนกใหม่เพื่ออธิบายบทบาทหน้าที่และความสำคัญของคติชนในสังคมไทย พบว่า คติชนไทยมีบทบาทหน้าที่ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ บทบาทในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม บทบาทในการให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม และบทบาทในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม (Na Thalang, 2020, pp. 360-363) กล่าวถึงเฉพาะคติชนประเภทประเพณีพิธีกรรม ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมถือว่า ศาสนาพิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ทั้งในทางจิตวิทยาและหน้าที่ทางสังคม พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจ

และให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เพราะเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความไม่แน่ใจ ไม่สบายใจ มนุษย์ก็จะทำ พิธีกรรมบนบานต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือ เช่น ขวานบนบานต่อแดนให้ฝนตก บนบานต่อแม่โพสพให้ข้าวออกงาม ชาวประมงบูชาแม่ย่านางหรือเทพแห่งท้องทะเลให้ออกเรือแล้วกลับมาปลอดภัย (Na Thalang, 2020, p.385)

ในงานวิจัยนี้จะใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่าง เพื่ออธิบายเหตุผลที่ความเชื่อและพิธีกรรมยังคงดำรงอยู่แม้บริบทสังคมวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไป

ผลการวิจัย

บทความนี้มุ่งศึกษาเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก 2 ประเด็น คือ 1. ศึกษาลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก และ 2. วิเคราะห์บทบาทความหมายของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ดำรงอยู่ในจังหวัดนครนายก ได้ผลการศึกษาดังนี้

1. ลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในจังหวัดนครนายก ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการตั้งศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอบ้านนา ผู้วิจัยสำรวจพบศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างในเขตอำเภอเมือง จำนวน 8 แห่ง ส่วนที่อำเภอบ้านนา สำรวจพบศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างจำนวน 2 แห่ง มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ตารางที่ 1 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ที่ตั้ง	ศาล	รูปเคารพ	รายละเอียด
<p>เขื่อนขุนด่านปราการชล บ้านท่าด่าน ต.หินตั้ง อ.เมือง จ.นครนายก</p>			<p>รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่างท่าจาก ปูนปั้น รูปลักษณะเป็นชายใน ท่านั่ง มีคทาพาดบนหน้าตัก สวม ชุดราชปะแตน ศาลเป็นอาคาร ทรงไทย ภายในมีรูปปั้นเสือ (โจร) 5 ก๊ก ตั้งอยู่</p>
	<p>ภาพที่ 1 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง เขื่อนขุนด่านปราการชล</p>	<p>ภาพที่ 2 รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง เขื่อนขุนด่านปราการชล</p>	
<p>น้ำตกนางรอง ในเขต อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ต.หินตั้ง อ.เมือง จ.นครนายก</p>			<p>รูปเคารพท่าจากไม้ค้อน รูปลักษณะ เป็นชายชรา ในท่านั่ง มีคทาพาด บนหน้าตัก สวมเสื้อและนุ่งโจง กระเบน ภายในอาคารเรือนไทย ประยุกต์ หลังคาทรงจตุรมุข อีกฝั่งหนึ่งตั้งรูปเคารพฤๅษีกัณฑ์</p>
	<p>ภาพที่ 3 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง น้ำตกนางรอง</p>	<p>ภาพที่ 4 รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง น้ำตกนางรอง</p>	

ที่ตั้ง	ศาล	รูปเคารพ	รายละเอียด
วัดนางรอง ม. 3 ต.หินตั้ง อ.เมือง จ.นครนายก			ทำจากปูนปั้น รูปลักษณะเป็นชายชรา ในท่ายืน มือซ้ายกุมไม้เท้า มือขวาถือหมวก สวมชุดราชปะแตน เสื้อสีขาวและนุ่งโจงกระเบนสีน้ำเงิน ในอาคารทรงไทยประยุกต์ ผสมระหว่างไม้และคอนกรีต
ทางหลวงนครนายก-น้ำตก สารีกา กม.ที่ 16+662 คลองวังตะไคร้ ทางเข้าอุทยานวังตะไคร้ ต.หินตั้ง อ.เมือง จ.นครนายก			รูปเคารพทำจากปูนปั้น ลักษณะเป็นชายในท่ายืน มือจับดาบ พาดบนเข่า สวมชุดราชปะแตน ภายในอาคารทรงไทยประยุกต์ มีรูปปั้นม้า 4 ตัว ตั้งในบริเวณศาล
น้ำตกลำธาร ต.ลำธาร อ.เมือง จ.นครนายก			รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง 3 องค์ องค์ประธานทำจากปูนปั้น รูปลักษณะเป็นชายในท่ายืนขัดสมาธิ สวมชุดไทย มีผ้าขาวม้าเคียนเอว รูปเคารพองค์ที่สอง เป็นชายในท่ายืน มือถือดาบ สวมเสื้อสีขาว รูปเคารพองค์ที่สาม เป็นชายในท่ายืน มือทั้งสองวางบนเข่า สวมชุดนักเรียน ตั้งคู่กับเจ้าแม่สำริกภา ภายในอาคารที่ใช้วัสดุผสมผสานกันระหว่างไม้กับคอนกรีต
ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก เลขที่ 88 หมู่ 2 ต.สำริกภา อ.เมือง จ.นครนายก			รูปหล่อทำจากนวโลหะ ในรูปลักษณะนักรบโบราณในท่ายืน มือทั้งสองถือดาบ ตั้งอยู่ภายในอาคารคอนกรีต
วัดศรีนาวา ต.ศรีนาวา อ.เมือง จ.นครนายก			รูปเคารพทำจากปูนปั้น ในรูปลักษณะชายชราในท่ายืน ยกเท้าขวาพาดบนหน้าตักซ้าย มือทั้งสองวางบนขาขวา สวมชุดราชปะแตน เสื้อสีขาว โจงกระเบนสีน้ำเงิน ภายในอาคารทรงไทยประยุกต์ทำจากคอนกรีตผสมไม้

ที่ตั้ง	ศาล	รูปเคารพ	รายละเอียด
ริมถนนชนบท 3109 บ้านเขาน้อย ต.สาริกา อ.เมือง จ.นครนายก			รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง ทำจาก ปูนปั้นจำนวน 2 องค์ องค์หนึ่ง รูปลักษณะเป็นชายชราผู้ชรา หนุ่ม นุ่งชุดสมาธิ อีกองค์หนึ่ง เป็นชายชรา นุ่งกางเกง มีผ้า ขาวม้าคาดบ่า ไม่สวมเสื้อ ตั้งอยู่ ภายในศาลเพียงตา
	ภาพที่ 15 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านเขาน้อย	ภาพที่ 16 รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านเขาน้อย	

Note: Photo by Chonticha Nisaisat, Eakachai Chaida, Chaiya Thepha (2025)

2) ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

ตารางที่ 2 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

ที่ตั้ง	ศาล	รูปเคารพ	รายละเอียด
บ้านหนองเคี่ยม ต.ป่าชะ อ.บ้านนา จ.นครนายก ริม ถนนหลวง 3222 บ้านนา- แก่งคอย			รูปเคารพทำจากปูนปั้น รูป ลักษณะเป็นชายชราในท่ายืน มือประสานกันไว้ด้านหลังใน ท่าจับไม้เท้าและหมวก สวม ชุดราชปะแตน ภายในอาคาร คอนกรีต ทรงไทยประยุกต์
	ภาพที่ 17 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านหนองเคี่ยม	ภาพที่ 18 รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง บ้านหนองเคี่ยม	
วัดอินประชาราม ม.2 ต.ศรีกะอาง อ.บ้านนา จ.นครนายก			รูปเคารพทำจากโลหะรูปลักษณะ ชายชราในท่านั่งชุดสมาธิ ผ้า ขาวม้าคาดบ่า ตั้งคู่กับ เจ้าพ่อขุน ด่าน ภายในอาคารเรือนไทย ประยุกต์ หลังคาทรงจตุรมุข
	ภาพที่ 19 ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง วัดอินประชาราม	ภาพที่ 20 รูปเคารพเจ้าพ่อปลัดจ่าง วัดอินประชาราม	

Note: Photo by Chonticha Nisaisat, Eakachai Chaida, Chaiya Thepha (2025)

ข้อมูลที่ตั้งศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างจากตารางข้างต้น สะท้อนให้เห็นความแพร่หลายของการรับรู้เกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่างในพื้นที่จังหวัดนครนายก จากการสอบถามชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในละแวกพื้นที่ตั้งศาล พบว่า ศาลส่วนใหญ่เก่าแก่และไม่สามารถระบุปีที่ตั้งศาลได้ เพราะไม่มีหลักฐานบันทึกไว้และผู้ที่ทำรอบประวัติศาลเสียชีวิตหมดแล้ว ศาลปัจจุบัน ปรับปรุงขึ้นมาจากศาลเดิมที่เป็นศาลเพียงตา มักตั้งอยู่ในเขตป่าแหล่งน้ำ เพื่อให้คุ้มครองคนที่เข้าไปในเขตป่าให้ปลอดภัย นอกจากนี้ เชื่อว่ามีกรตั้งศาลไว้เพราะที่แห่งนั้นเคยเป็นเส้นทางผ่านของเจ้าพ่อปลัดจ่างด้วย (C. Nisaisat, personal communication, December 14, 2022)

ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างทุกแห่งในจังหวัดนครนายกล้วนใช้ชื่อว่า “ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าง” อย่างไรก็ตาม บางแห่งระบุเพิ่มเติมเป็นชื่อรองบนป้ายศาลว่า “ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่” ด้วย เช่น ศาลที่บ้านหนองเคี่ยม ศาลที่คลองน้ำตกรักษา เป็นต้น สันนิษฐานว่า ผู้สร้างใช้ชื่อเจ้าพ่อปลัดจ่างเพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อของชาวนครนายกที่รับรู้ในชื่อปลัดจ่างมาแต่เดิม แต่ก็เชื่อมโยงกับชื่อเจ้าพ่อเขาใหญ่ด้วยเพื่อให้นักนอกเข้าใจ ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างที่สำรวจพบในจังหวัดนครนายกแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ศาลที่เป็นที่สถิตของเจ้าพ่อปลัดจ่างโดยเฉพาะ และศาลที่สถิตร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น เช่น เจ้าพ่อปลัดจ่างกับเจ้าพ่อขุนด่าน และเจ้าพ่อปลัดจ่างกับเจ้าแม่สรุภา รูปลักษณะเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ปรากฏภายในศาลทั้งหมดเป็นชาย ส่วนใหญ่ปั้นเป็นชายชรา มี 3 รูปแบบ คือ เจ้าพ่อปลัดจ่างในรูปลักษณะข้าราชการ นักรบ และนักบวช ที่พบมากคือรูปลักษณะข้าราชการอันเป็นรูปลักษณะที่สอดคล้องกับประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างที่ระบุว่าเคยรับราชการเป็นปลัดและเคยออกรบ ศาลเหล่านี้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมสักการะขอพร บนบานและแก้บน มีเพียงศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างที่บ้านหนองเคี่ยม อำเภอบ้านนา แห่งเดียวเท่านั้นที่มีงานทำบุญหรืองานเลี้ยงเจ้าพ่อปลัดจ่างประจำปี

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยพบว่า การรับรู้ประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างของชาวนครนายกมีลักษณะเป็นการรับรู้ผ่านความเชื่อที่สืบทอดกันมาผสมผสานกับประวัติที่หน่วยงานรัฐสร้างขึ้น โดยเฉพาะประวัติที่บันทึกไว้ในเอกสาร History of Chao Pho Khao Yai Shrine, Khao Yai National Park (2014) จัดพิมพ์โดยชมรมอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ มีอิทธิพลต่อการรับรู้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม ในชุมชนหนองเคี่ยม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก มีการรับรู้ประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างที่แตกต่างจากประวัติของหน่วยงานรัฐบ้างเล็กน้อย เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีลูกหลานสายตระกูลนิสัยสัตย์อาศัยอยู่ จากการสัมภาษณ์ลูกหลานตระกูลนิสัยสัตย์ที่มีภูมิลำเนาในตำบลหนองเคี่ยม พบว่า ส่วนใหญ่รับรู้เจ้าพ่อปลัดจ่างเป็นบรรพบุรุษของตน แต่ไม่สามารถอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติ รูปร่าง หน้าตา อุปนิสัย หรืออาชีพได้ เนื่องจากไม่มีการบันทึกไว้ และผู้ที่รู้จักปลัดจ่างได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว มักบอกได้เพียงว่า ปลัดจ่างเคยมีตัวตนอยู่จริง และเป็นคนเก่ง เชี่ยวชาญการต่อสู้ เช่น C. Nisaisat (Personal communication, December 14, 2022) เล่าว่า “ไม่ทราบประวัติของปู่จ่างชัดเจนว่าเกิดในยุคใด ปี พ.ศ.ใด แต่คาดการณ์ว่าน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 5-6 เป็นบรรพบุรุษของลูกหลานสายตระกูลนามสกุลนิสัยสัตย์ ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน สายของปู่จ่าง ได้ฟังมาจากญาติ ๆ เล่าว่า ปู่จ่างมีลูก 1 คน (ไม่ทราบว่าภรรยาของปู่จ่างชื่ออะไร) คือ ย่าพัน ย่าพันมีลูกชาย 1 คน คือ ปู่น้อย และปู่น้อยมีลูก คือ นายสามารถ นิสัยสัตย์ ปู่จ่างเกิดที่เขานางบวช จังหวัดนครนายก น่าจะเป็นคนลาว เพราะพูดภาษาลาว รูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไรไม่ทราบ แต่เคยได้ฟังย่าเล่าว่าปู่จ่างขี้เมา เคยขี้เมาเสียความเยื่อมหลาน คือ ปู่เขียวที่บ้านนา และยิงหมูป่ามาฝาก เอาขึ้นหลังม้ามา ปู่จ่างชำนาญการใช้ปืนบนหลังม้า และเคยเป็นทหาร”

ด้วยเหตุที่ประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างที่อยู่ในการจดจำของบุคคลค่อนข้างคลุมเครือ และในทางตรงกันข้าม ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่างมักมีป้ายแสดงประวัติซึ่งคัดลอกมาจากเอกสารของหน่วยงานรัฐติดไว้ ส่งผลให้การรับรู้ประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่างในปัจจุบันมีลักษณะผสมผสาน ระหว่างประวัติที่หน่วยงานรัฐกำหนดขึ้นและประวัติที่จดจำจากการเล่าสืบทอดกันมา ซึ่งเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก เช่น Udomphon (personal communication, February 20, 2025) เล่าว่า “ครั้งหนึ่ง มีคนขยงหมู ขันรดผ่านศาลซึ่งตอนนั้นยังเป็นศาลเพียงตา ได้ลบลูก ยิงหมูขึ้นล้อเลียน ทำนองว่าอยากกินให้ตามมา ปรากฏว่ารถคว่ำ ขาแขนหัก”

ปัจจุบัน ในความเชื่อของผู้เคารพศรัทธา เชื่อว่า เจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นผิอารักษ์ที่คุ้มครองชุมชน ให้ความช่วยเหลือปัดเป่าปัญหาความเดือดร้อน ดัง Daeng Aram (personal communication, January 26, 2025) กล่าวว่า เจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นที่พึ่งของชาวบ้านหนองเคี่ยมมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า มักจะมานับานเรื่องต่าง ๆ เรื่องที่นับานมากในอดีต คือเรื่องควายหาย จะมานับานเจ้าพ่อให้ตามหาเจอ เมื่อเจอแล้ว กลับไปด้วยเหล่าไ้ ปัจจุบัน นิยมนับานเรื่องเลข เรื่องห่วย กลับด้วยหัวหมู อาหาร เหล้า หรือ ม้า ไก่ เนื่องจากศาลเจ้าพ่อตั้งอยู่ริมถนนหลวง มีคนผ่านไปมา มากคนแะมากกราบไหว้ ขอพร เมื่อประสบความสำเร็จก็เลื่อมใสศรัทธา” นอกจากนี้ เชื่อว่าเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นเทพารักษ์คุ้มครองป่า เนื่องจากมีศาลที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ C. Nisaisat (personal communication, December 14, 2022) กล่าวว่า “เคยได้ยินคนเล่าให้ฟังว่า นายทหารแผนที่หลงป่าเขาใหญ่ หาทงออกจากป่าไม่ได้ ต้องนับานขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือ”

1.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่าในจังหวัดนครนายก จากการสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลสำคัญและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในปี พ.ศ.2567-2568 จำแนกประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่าในจังหวัดนครนายกได้เป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมบนบานและแก้บน เป็นพิธีกรรมในระดับบุคคล และประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่า เป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 พิธีกรรมบนบานและแก้บน แม้การรับรู้ประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่าจะคลุมเครือ และไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนนัก แต่ในความเชื่อของผู้เคารพศรัทธาต่างเชื่อว่าเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นผิอารักษ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีเมตตา จึงมักมีผู้เข้ามาประกอบพิธีกรรมบนบานและแก้บนที่ศาลแห่งต่าง ๆ อยู่ตลอดปี เรื่องที่บนบานมีไม่จำกัด มักเป็นปัญหาและอุปสรรคที่ปู่ชนทั่วไปประสบแะต้องการความช่วยเหลือหรือต้องการที่พึ่งทางใจ เช่น บนบานขอให้ขายที่ดินได้ ขอให้ไม่ถูกเกณฑ์ทหาร ขอให้หายจากความเจ็บไข้ ขอให้ได้เลื่อนตำแหน่ง ขอให้ค้าขายดีได้กำไร ขอให้ลูกสลากกินแบ่งรัฐบาล การแก้บนขึ้นอยู่กับกรบอกกล่าว เช่น แก้บนด้วยหัวหมู ไก่ต้ม เหล้าขาว ยาสูบ กล้วย ลาบเนื้อ หรือแก้บนด้วยการทอดกฐินให้ทำบุญสร้างพระให้ เป็นต้น (M. Udomphon, personal communication, February 20, 2025) อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า สิ่งทีคนนิยมนำมาแก้บนปลัดจ่าคือดาบนักรบโบราณ เห็นได้จากจำนวนดาบที่เก็บรักษาไว้ในศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าหลายแห่ง โดยเฉพาะศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าที่ตั้งอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าเขื่อนขุนด่านปราการชล ศาลริมคลองวังตะไคร้ แสดงให้เห็นการตีความประวัติเจ้าพ่อปลัดจ่าที่เป็นทหารเข้ากับพิธีกรรมแก้บน

1.2.2 ประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่า ในจำนวนศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าทั้งหมด ศาลบ้านหนองเคี่ยมเป็นศาลเพียงแห่งเดียวที่มีงานประจำปีหรือพิธีเสีจเจ้าพ่อปลัดจ่า ชาวหนองเคี่ยมเชื่อว่าเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นผิบรรพบุรุษในชุมชนของตน แะยืนยันตรงกันว่าศาลเจ้าพ่อปลัดจ่า บ้านหนองเคี่ยมเป็นศาลเก่าแก่ที่สุด เชื่อว่าบริเวณที่ตั้งศาลปัจจุบัน คือ ริมถนนทางหลวง 3222 บ้านนา-แก่งคอย บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 33 เป็นสถานที่ที่ปลัดจ่าเสียชีวิต ชาวบ้านที่นับถือจึงตั้งศาลขึ้นเพื่อให้ปลัดจ่าปกคุ้มคุ้มครองลูกหลานให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านหนองเคี่ยม อายุ 85 ปี (B. Kaeodara, personal communication, January 26, 2025) เล่าว่า ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นศาลที่มีมานานแล้ว ในอดีต เป็นศาลใหญ่ 2 ชั้น ตั้งอยู่ใต้ต้นกระบกใหญ่ บนศาลไม่มีรูปเคารพ แต่มีปลัดขิกใหญ่ 4 อัน ต่อมาต้นกระบกโคนไปเพราะถูกไฟไหม้ ศาลเดิมก็ผุพัง ผู้ใหญ่แพง แะยาญ์ อุตมภรณ์ เจ้าของที่ดินที่ศาลตั้งอยู่จึงสร้างศาลเพียงตาไว้แทน เหตุที่มีศาลตั้งขึ้นใต้ต้นกระบก เป็นเพราะเชื่อว่าปลัดจ่าเสียชีวิตที่ใต้ต้นกระบกใหญ่นั้น C. Nisaisat (personal communication, December 14, 2022) เล่าว่า จากที่

ได้โดยฟังคนเผ่าคนแก่เล่า สันนิษฐานกันว่าปลัดจางน่าจะเป็นหัวระลอกตาย (ผีชนิดหนึ่ง) หลังจากกินแกงเนื้อซึ่งเป็นของแสดกับหัวระลอกเข้าไป

ประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจางเป็นพิธีทำบุญกลางบ้านและทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจางในคราวเดียวกัน จัดพิธีในวันที่ 26 มกราคม ของทุกปี มีวัตถุประสงค์เพื่อทำบุญเสริมสิริมงคลแก่หมู่บ้านหนองเคี่ยม และเซ่นสังเวทยาอาหารแด่เจ้าพ่อปลัดจาง ผีอารักษ์ประจำชุมชนเพื่อความ สุขความเจริญ ในปีทีเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2568 เวลา 06.00 น. พิธีกรรมประกอบด้วย พิธีสงฆ์ พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธรณ์ต์ ถวายภัตตาหารเช้า เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว 08.00 น. มีพิธีถวายปัจจัย กรวดน้ำรับพร ประพรมน้ำมนต์ จากนั้น มีพิธีพราหมณ์ บวงสรวงสักการะเจ้าพ่อปลัดจาง เครื่องบวงสรวงประกอบด้วย บายศรี 1 คู่ หัวหมู 2 หัว ไก่ 2 ตัว เหล้าแดง 2 ขวด ขนมต้มแดง ต้มขาว มะพร้าว 2 ลูก และผลไม้ต่าง ๆ พิธีทำบุญประจำปีศาลเจ้าพ่อปลัดจาง ดำเนินงานโดยผู้ใหญ่บ้านหนองเคี่ยมและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านหนองเคี่ยม ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่เป็นชาวชุมชนหนองเคี่ยมประมาณ 100 คน นอกจากนี้ มีบุคคลภายนอก ซึ่งเป็นผู้ศรัทธาเจ้าพ่อปลัดจางมาร่วมงานด้วย

พิธีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจาง เป็นพิธีกรรมระดับชุมชนที่จัดสืบเนื่องมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 70 ปี ในอดีต ประกอบพิธีที่ทุ่งต้นตาลในช่วงวันสงกรานต์ มีพิธีทำบุญเลี้ยงพระ อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ชาวบ้านจะอยู่เชิญเจ้าพ่อปลัดจางมาเลี้ยงด้วยในฐานะเป็นบรรพบุรุษตนหนึ่ง ต่อมากำนันบุญลือ กุดล่ง ระดมเงินบริจาคจากชาวบ้านมาสร้างศาลเจ้าพ่อหลังใหม่ขึ้นแทนศาลเดิมที่ชำรุดทรุดโทรม หลังจากปรับปรุงศาลแล้วเสร็จ จึงมีพิธีอัญเชิญวิญญาณเจ้าพ่อปลัดจางมาสถิตที่ศาลแห่งใหม่ และทำบุญฉลองศาลใหม่ในวันที่ 18 มกราคม 2554 ต่อมาได้เปลี่ยนมาจัดงานในวันที่ 26 มกราคม 2555 เพื่อให้ตรงกับวันจัดงานพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาใหญ่ บนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา และได้ผนวกรวมบุญกลางบ้านของชุมชนหนองเคี่ยมมารวมอยู่ในพิธีนี้ด้วย (M. Udomphon, personal communication, February 20, 2025)

การเก็บข้อมูลศาลเจ้าพ่อปลัดจางและประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจางในจังหวัดนครนายก สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าพ่อปลัดจางเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทความหมายต่อชุมชนในจังหวัดนครนายก โดยดำรงอยู่ในสถานที่หลากหลาย ทั้งสถานที่อารักษ์บ้าน (village guardian spirits) และผีบรรพบุรุษ (ancestor spirits) ของชุมชนหนองเคี่ยม ผีอารักษ์สถานที่หรือผีเจ้าที่ (Lord of the Land) ตลอดจนเชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ที่คุ้มครองป่าเขาและธรรมชาติด้วย การดำรงอยู่มีความหมายตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมปัจจุบันและความต้องการของผู้คนใน 3 บทบาท ต่อไปนี้

2. บทบาทความหมายของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจางที่ดำรงอยู่ในจังหวัดนครนายก ข้อมูลที่ผู้วิจัยรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ภาคสนามในปี พ.ศ.2567-2568 วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจางที่ดำรงอยู่ในจังหวัดนครนายกได้ 3 ประการ ดังนี้

2.1 บทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจและตอบสนองความปรารถนาในระดับบุคคล นอกจากผีอารักษ์จะทำหน้าที่ดูแลพื้นที่ในเขตแดนที่ตนรักษาแล้ว ยังมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางใจในระดับบุคคล จากการประกอบพิธีบนบานศาลกล่าว ร้องขอสิ่งที่ปรารถนาจากผีอารักษ์ ซึ่งเชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์สามารถดลบันดาลให้สิ่งที่แต่ละบุคคลต้องการได้ เจ้าพ่อปลัดจางมีบทบาทตอบสนองความต้องการและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้เคารพศรัทธาผ่านพิธีบนบานและเข้าทรง ทำให้ผู้บนบานมีความหวังว่าสิ่งที่ตนปรารถนามีโอกาสสำเร็จได้ ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เรื่องการบนบานเจ้าพ่อปลัดจางพบว่า ในอดีต ชาวหนองเคี่ยม จะบนบานเจ้าพ่อปลัดจางให้ช่วยปัดเป่าเรื่องร้ายต่าง ๆ เสมอ เช่น หากมีฝน

ฟ้าคะนอง ลมกรรโชกแรง ก็ขอให้อาจารย์ช่วยปิดเป่าให้ไม่เกิดลมแรงมากจนสร้างความเสียหาย บนบานให้ตามหาวัวควายที่หายเจอ (B. Kaeodara, personal communication, January 26, 2025) นอกจากนี้สามารถเรียกเจ้าพ่อปลัดจ่ามาเข้าทรงเพื่อสอบถามหรือทำนายเรื่องต่าง ๆ ได้ เช่น ทำนายว่าจะถูกเกณฑ์ทหารหรือไม่ ถามว่าโรคที่เป็นอยู่จะรักษาหายหรือไม่ ถามหาของที่หายว่าใครเอาไป และจะได้คืนหรือไม่ เป็นต้น (C. Naisaisat, personal communication, December 14, 2022) กล่าวได้ว่า แม้สังคมปัจจุบันจะพัฒนาไปในทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่ความต้องการที่พึงทางใจ ความเชื่อมั่นในความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินยังคงเป็นสิ่งที่คุณคนในสังคมต้องการ การบนบานเจ้าพ่อปลัดจ่าจึงเป็นที่อิทธิฤทธิ์ยังคงดำรงอยู่และมีบทบาทตอบสนองของความปรารถนาของคนในยุคปัจจุบัน ที่ต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต ร่ำรวย มีทรัพย์สิน รวมถึงเป็นความหวังและกำลังใจในการเผชิญปัญหาใหม่ ๆ เช่น การสอบราชการ การเลื่อนตำแหน่ง การชนะการเลือกตั้ง

2.2 บทบาทในการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าที่บ้านหนองเคี่ยม อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เป็นโอกาสที่ชาวบ้านในชุมชนจะได้มารวมตัวกันประกอบพิธีทำบุญกลางบ้านและเซ่นไหว้เจ้าพ่อปลัดจ่า ซึ่งชาวบ้านนับถือว่าเป็นบรรพบุรุษ และทุกคนต่างมีสายสัมพันธ์ร่วมกันในฐานะเป็นลูกหลานของ “ปู่จ่า” “ตาจ่า” ในพื้นที่พิธีกรรม นอกจากชาวบ้านจะได้กราบไหว้ขอพรเจ้าพ่อปลัดจ่าและทำบุญเสริมสิริมงคลแก่ตนเองแล้ว ยังได้ร่วมกันรับประทานอาหาร ซึ่งมีธรรมเนียมว่าจะต้องเตรียมกันมาเอง ร่วมพูดคุยถามไถ่สารทุกข์ของกันและกัน ตลอดจนได้หาหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและวางแผนแนวทางแก้ไขด้วย พิธีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าจึงมีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมผู้คนในชุมชนและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในบริบทของพิธีกรรมด้วย

2.3 บทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดนครนายก ปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าที่ตั้งอยู่ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เป็นศาลที่อยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครนายก ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนขุนด่านปราการชล ในปี พ.ศ.2540 ทำให้เกิดการตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3049 จากตัวเมืองนครนายกตรงเข้าสู่เขื่อนขุนด่านปราการชล และเกิดการพัฒนาเขื่อนขุนด่านปราการชล รวมถึงพื้นที่ในรัศมีโดยรอบให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงความเชื่อที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมากราบไหว้ บนบาน ขอพร และแก้บน ได้รับการประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์การท่องเที่ยวควบคู่กับการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง เช่น น้ำตกวังตะไคร้ น้ำตกนางรอง เขื่อนขุนด่านปราการชล จากการศึกษาการสัมภาษณ์และสัมภาษณ์ผู้ดูแลศาล พบว่า นักท่องเที่ยวที่นิยมท่องเที่ยวเชิงความเชื่อ จะเข้ามากราบไหว้และขอพร บางคนมากราบสักการะเจ้าพ่อปลัดจ่าเป็นประจำ เนื่องจากเคยประสบความสำเร็จจากการบนบาน จึงกล่าวได้ว่า การดำรงอยู่ของศาลเจ้าพ่อปลัดจ่าในปัจจุบัน ไม่เพียงมีบทบาทเดิมในฐานะพื้นที่ประกอบพิธีกรรมแต่ยังมีบทบาทใหม่ในด้านเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดนครนายกด้วย

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้นำเสนอการวิเคราะห์การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่าในจังหวัดนครนายก มีวัตถุประสงค์การศึกษา 2 ข้อ คือ 1. ศึกษาลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่า และ 2. วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจ่าที่ดำรงอยู่

ในจังหวัดนครนายก ผลการศึกษาพบว่า เจ้าพ่อปลัดจางเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดนครนายกและนครราชสีมา โดยในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ระบุในชื่อ “เจ้าพ่อเขาใหญ่” ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในฐานะเทพารักษ์ผู้พิทักษ์คุ้มครองภายในอาณาบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ มีสถานะเป็นองค์ประธานของผีเทพารักษ์ทั้งปวง ส่วนในจังหวัดนครนายก ระบุในชื่อ “เจ้าพ่อปลัดจาง” ปรากฏความเชื่อในตำบลป่าเขา อำเภอบ้านนา และตำบลหินตั้ง ตำบลศรีนาวา อำเภอเมือง ผู้วิจัยสำรวจพบศาลเจ้าพ่อปลัดจางในอำเภอบ้านนาจำนวน 2 แห่ง และในอำเภอเมืองนครนายก จำนวน 8 แห่ง ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจางในจังหวัดนครนายกมี 2 ประเภท คือ พิธีกรรมบนบานและแก้บน และประเพณีทำบุญศาลเจ้าพ่อปลัดจาง ข้อมูลศาลและประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจาง สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าพ่อปลัดจางเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดำรงอยู่ในสถานะที่หลากหลาย ทั้งสถานะผีอารักษ์บ้าน (village guardian spirits) และผีบรรพบุรุษ (ancestor spirits) ของชุมชนหนองเคี่ยม ผีอารักษ์สถานที่หรือมีเจ้าที่ (Lord of the Land) และเทพารักษ์คุ้มครองป่าเขาและธรรมชาติ นอกจากนี้ พบว่า การรับรู้ประวัติเจ้าพ่อปลัดจางมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับอภินิหาร ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อกับประวัติที่หน่วยงานรัฐสร้างขึ้น การดำรงอยู่ของเจ้าพ่อปลัดจางในบริบทสังคมปัจจุบันมีบทบาทความสำคัญ 3 ประการ คือ บทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจและตอบสนองความปรารถนาในระดับบุคคล บทบาทในการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดนครนายก

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้ได้นำทฤษฎีบทบาทหน้าที่ซึ่งสนใจอธิบายความหมายของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคมมาเป็นแนวทางวิเคราะห์ ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับทฤษฎีในแง่ที่พบว่า การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อปลัดจางมีความสำคัญต่อการตอบสนองความต้องการทางจิตใจและทางสังคมของคนในสังคมปัจจุบัน พิธีกรรมบนบานมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่น ความมั่นคงในจิตใจ และให้ความหวังในการดำเนินชีวิตท่ามกลางความผันผวนไม่แน่นอนของเศรษฐกิจและสังคม ความเสี่ยงในด้านสุขภาพ ความปลอดภัย และความไม่มั่นคงของอาชีพการงาน ขณะที่พิธีกรรมทำบุญประจำปีศาลเจ้าพ่อปลัดจางมีหน้าที่สำคัญในการกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนภายใต้จินตนาการความสัมพันธ์เชิงสมมติว่าต่างเป็นลูกหลานของเจ้าพ่อปลัดจางและล้วนอยู่ในเขตความคุ้มครองเดียวกัน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับทวิเคราะห์ของ Na Thalang (2012) ที่ศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบันว่า แม้ว่าสังคมไทยจะเจริญทางวิทยาศาสตร์และเป็นสังคมพุทธศาสนาฆานาแล้ว แต่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ยังคงมีบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ และตอบสนองความต้องการ ความมั่นคงทางจิตใจอยู่ไม่เสื่อมคลาย การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์สะท้อนให้เห็นว่ามีโลกที่ดำเนินไปอย่างคู่ขนานกับโลกทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือโลกทางพิธีกรรมและศาสนา ซึ่งเป็นโลกทางจิตวิญญาณ เพื่อถ่วงดุลให้คนในสังคมรู้สึกสบายใจขึ้น มีขวัญกำลังใจมากขึ้น จนกล่าวได้ว่า ยังสังคมพัฒนาไปในทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัตถุนิยมมากเพียงใด มนุษย์ก็ยิ่งรู้สึกหวั่นและต้องการความมั่นคงทางจิตใจมากขึ้นเท่านั้น และพิธีกรรมทางศาสนาเป็นพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในส่วนนี้ได้ ผลการวิจัยนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้าหลายเรื่อง ที่นำทฤษฎีบทบาทหน้าที่มาวิเคราะห์ความหมายและความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ และพบว่าบทบาทที่สำคัญในด้านจิตใจและสังคม เช่น งานวิจัยเรื่อง สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน ของ Weerapalo et. al (2023) พบว่า ความเชื่อเรื่องอารักษ์หลวงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่านในด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นกลไกจัดระเบียบทางสังคมเนื่องจากเชื่อว่าผู้กระทำ ความผิดต่อบ้านเมืองจะถูกอารักษ์ลงโทษ

นอกจากบทบาทด้านจิตใจและด้านสังคมแล้ว งานวิจัยเกี่ยวกับผีอารักษ์มักสะท้อนให้เห็นบทบาทด้านอื่นที่เพิ่มขึ้นของผีอารักษ์เมื่อดำรงอยู่ในบริบทสังคมปัจจุบัน เช่น งานวิจัยเรื่อง พลวัตและบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ของ Ya Kham Por (2012) พบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านไม้ลุงชน มีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมผู้คนในชุมชนที่มีหลากหลายชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน และบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในบริบทสังคมใหม่ สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ พบบทบาทหน้าที่ของเจ้าพ่อปลัดจ่างในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดนครนายก นับเป็นบทบาทใหม่ของผีอารักษ์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต การพบบทบาทหน้าที่ของผีอารักษ์ในเชิงการท่องเที่ยวในบริบทสังคมร่วมสมัยดังกล่าว สะท้อนให้เห็นพลวัตของการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ที่เปลี่ยนแปลงจากความเชื่อที่จำกัดเฉพาะในชุมชนมาเป็นความเชื่อที่คนนอกเข้าร่วมด้วยพบงานวิจัยที่ตั้งข้อสังเกตกับปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้หลายเรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง ตำบลชะนะเจือ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ของ Mun Chai & Ang Thong Kamnoet (2021) พบว่า ชาวปากเกาะญอหมู่บ้านห้วยปลากองเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวสามารถร่วมพิธีสักการะเจ้าพ่อโมกขละได้ เพื่อตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดตาก ที่ต้องการผลักดันให้ถ้าโมกขละเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทางวัฒนธรรม ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ จึงยืนยันปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของคติชนเกี่ยวกับผีอารักษ์ที่กำลังดำเนินไปในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย จากผลการศึกษาที่สอดคล้องกันงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้านี้ และชี้เห็นประโยชน์ของการศึกษาคติชนเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์ว่าเป็นประเด็นสำคัญในการทำความเข้าใจวิถีคิด วิธีการ จัดการแก้ปัญหาทางสังคมของคนในสังคมไทยผ่านกลไกทางวัฒนธรรม

References

- History of Chao Pho Khao Yai Shrine, Khao Yai National Park (2nd ed.). (2014). National Park Conservation Club. (In Thai)
- Mun Chai, S. & Ang Thong Kamnoet, K. (2021). Changes in the Sacrificial Rite of Chao Pho Mokkhala of Pga K' nyau at Ban Huai Plakong, Khanechue Sub-district, Mae Ramat District, Tak Province. *Journal of Studies in the Field of Humanities*, 28 (2), 504-529. (In Thai)
- Na Thalang, S. (2012). Persistence of Belief and Ritual Concerning Guardian Spirits in Current Thai-Tai Societies. *Journal of Thai studies*, 8 (1), 41-68. (In Thai)
- Na Thalang, S. (2020). *Folklore Theory: Analysis Methodology of Folklore-Folk Tales* (4th ed.). Chulalongkorn University Press. (In Thai).
- Nimmanhaemin, P. (2008). Legend and tradition of paying homage to the Tai cultural hero "Nong Zhigao". *Journal of Thai Language and Literature*, 25 (1), 22-48. (In Thai)

- Ramitanon, C. (2021). Ghost and monk. **Teaching documents for the Thai Concepts course, Units 1-6** (20th ed.). Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)
- Vivattanaseth, P. & Phomngam, T. (2019). Chao Phor Pra tu pha: From beliefs and rites to significant roles in Lampang community. **Humanities, Social Sciences, and Arts, 12** (2), 276-294. (In Thai)
- Wannakit, N. (2011). **Dynamism of The Chao Luang Khamdaeng Spirit cult of Tai Yuan and Tai Lue in Northern Thailand** [Doctoral dissertation]. Chulalongkorn University. (In Thai)
- Weerapalo, W. (2023). Status and Roles of the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan. **Journal of MCU Buddhism Review, 7** (2), 1-15. (In Thai)
- Ya Kham Por, A. (2012). Dynamism and Role of the Village Guardian Spirit Belief and Ritual in Ban Mai Lung Khon, Mae Sai District, Chiangrai Province. **Journal of Thai Studies, 8** (1), 1-18. (In Thai)

